

դաշնակցի՝ Միհրդատի հետ համեմատելով՝ «Թէպէտ չկարէր նա գալ ի կշիռ համեմատութեան ընդ դրացւոյն իւրում» (Միհրդատայ) ոչ հանձարով և ոչ բուսով բարուցն՝ ունէր ընդ նմա զոյգ հաւասար եռանդն մեծանալոյ։ Ինչքան էլ Տիգրանը բախտաւոր աստղի տակ ծնուած լինէր և քաղաքական համագամանքները նպաստաւոր լինէին նորան, մի թէ կարելի է կարծել, որ նա առանց ներքին մեծ արժանաւորութեան, առանց «խոհեմագոյն» և «մեծիմաստն» լինելու կարող էր այնքան մեծ յաջողութիւն ունենալ։ Այն ժամանակ, արդարեւ, նա պէտք է «ոգի իմն» լինէր, ինչպէս հաւատում էին ժամանակակիցները, մի հաւատ, որի յիշողութիւնը նոյնպէս մնացել է երգի մէջ։ Մա կոչուած է «կատարեալ ղիցազն հասակաւ և բնութեամբ», «քանչեւ ղիցազն» (Ա. իգ. Հմմտ. Ա. լա. Բայց ըստ ղիցազնութեան կարծեաց... մի է և միայնակ հայկազանց» Տիգրան Ա. իգ. Գեղաւորքն... ղիցազնացեալք)։ Ծիշդ է հռոմայեցոց հետ ունեցած յարաբերութեան մէջ երևում է նորա անդուշութիւնը, բայց պէտք չէ մոռնալ, որ ինչպէս ծիշդ դատում է Ռէյնաք. «Բսան և հինգ ամբ... անխառն յաջողութեան ետուն նմա սխալալի... Սուտակասպաք հաւատային թէ ոգի իմն իցէ և ինքն յաստղ իւր յուսացեալ էր։ Թողնում ենք այդ պերճաբան» Թագաւորի հովանաւորութիւնը յունական դպրութեան և ճարտասանութեան. Թողնում ենք և այն, որ իւր երկիրը ծագկեցնելու համար՝ յոյն և հրեայ գերիներ է բերում Հայաստան։

Գալով նորա արդարադատութեանը, չափաւորութեանն ու ուղղախոհութեանը՝ գուցէ արամազիր լինէինք կարծելու, որ այդ հատուածը ճարտասանական ծագում ունին։ Սակայն Խորենացին հենց այդտեղ յիշում է հին ժողովրդական երգերն ու գովեստներն իբրև աղբիւր։ Խորենացուն չհաւատալու ոչ մի տեղիք չունինք։ Մնում է, որ Երեմի, Տիգրանի գովեստը՝ «պարկեշտն ի կերակուրս և յըմպելիս» և ի խրախմանութիւնս օրինաւոր... և ի ցանկութիւնս մարմնոյն չափաւոր» համարել ժողովրդի իրականացումն, քանի

որ Մեծն Տիգրանի համար ասում են, էր «մէտ ի հեշտանս» և արեւելեան սովորութեամբ բազմաթիւ կանայք ունէր։ Այդպիսի մի զաղափարական նկարագիր է անշուշտ այն հաւասար արդարադատութիւնը, որ հայ ժողովուրդը ցանկացել է, որ իւր սիրելի թագաւորն ունենայ։ «Արդարադատ և հաւասարասէր կշիռս ունելով յամենայնի» զամենայն ուրուք կենցաղ մտացն լծակաւ կշռէր։ Ոչ ընդ լաւագոյնս խանդայր և ոչ զնուաստն արհամարհէր, այլ ամենեցուն հասարակաց հնարէր զխնամոցն՝ իւրոց ի վերայ տարածել զգեստս»։

Նկատենք դարձեալ վերջին անգամ, որ այս ինչպէս և վերելի խօսքերը, ինչքան էլ ադոնց բովանդակութիւնը երգից առնուած լինի, դուցէ սակաւ բացառութեամբ՝ բառացի երգիներ չեն հարկաւ։ Խորենացին միշտ իւր սիրած ճարտասանական լեզուով է պատմում կամ իւր աղբիւրի ճարտասանական ոճով ու լեզուով։

(Կըշառումակոյի)

Մ. Արեղեան.

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐՔ

Կաղամբը փլացնող միջատներին ոչնչացնելու ամենաուճեղ միջոցը. — Հատ միջոցներ են գործ գրուած մինչև այժմ այդ վնասակար միջատներին ոչնչացնելու համար, բայց մեծ մասամբ փորձերը անյաջող են անցել։ Այժմ պ. Հրէյներ - Земледельческая Газета - լրագրի Սեպտեմբերի 23-ի համարում գոցա վնասների առաջն առնելու ամենահեշտ միջոցն է սովորեցնում։ Պէտք է կպցնել մի 3 արշին երկարութիւն ունեցող կլոր ձողի վրայ մի արշին երկայնութեամբ քաթան, դրօշակի ձևով քաթանի լայնութիւնը հիմքի մօտ պիտի լինի 9 վերշոկ, որ դէպի վերև հետզհետէ նեղանալով պիտի 6 վերշոկ դառնայ։ Գործն սկսելուց առաջ քաթանի երկու կողմից էլ պէտք է քսել թանձր և մածուցիկ մազիտ (тепличная смола), ձողի հակառակ կողմը մի քանի վերշոկ մաքուր թողնելով, որպէս զի թափահարելու ժամանակ կաղամբի ծայրերը չնեղուին։ Մազիտը քսելուց առաջ պէտք է աւելի մածուցիկ դարձնել կրակի վրայ պահելով ապա քսելուց յետոյ պէտք է ման դալ արտի մէջ

և արագ արագ թափահարել ձողը, այնպես որ քաթանի մաքուր ծայրը կպչի կաղամբի գլխին: Այդ միջոցը կտրիպե միջատներին անհանգստանալ և դուրս գալ կաղամբի միջից ու դեպի բարձր թռչել, որի ժամանակ նորա կկպչեն մազիտ քսած քաթանին և կմնան սատկած նորա վրայ: Այս որսորդությունը պիտի անել օրուայ տաք ժամերին. ժամանակ առ ժամանակ անհրաժեշտ է նորոգել մազիտը և երբ բուռնան հաստանայ քաթանը, պետք է քերել վրայից և նորից մազիտ քսելով, նոյն կերպ շարունակել:

* *

Զինակն կնանից. — Պեկինի փողոցներից մեկում իրար են պատահում են երկու մանգարին, երկուսին էլ տանում փառաւոր պատգարակով, նուցանից մեկը կրում է ոսկեայ կոճակ, միւսը — կարմիր, երկուսն էլ միաժամանակ դուրս են թռչում պատգարակներից և փոխարինում են հարիւրաւոր երկրպագութիւն, որից յետոյ տեղի է ունենում հետեւեալ խօսակցութիւնը.

— Ողջոյն քեզ, հրաշագեղդ երկնից աստղ, իմ աչքերս մինչ այն աստիճան խղդում են քո հրաշափառ լոյսիցդ, որ չեմ համարձակում շրթնութուններս քո աստուածային գարշապարներից մերձեցնել...

— Ինձ պէս մի գարշելի որդի համար խիստ մեծ պատիւ է այդ ամենը, իմ ուրախութեան բաժակը լիքը կլինի եթէ յայտնես որ կանաչ վիշապը հովանաւոր է քո առողջութեան: Իսկ ի՞նչպէս է քո յարգանաց արժանի պատուական հայրդ:

— Այդ պառաւ անասունը սողալով և տառապելով անցնում է օրերը... բայց քո վստիմապատիւ հայրդ ծեր է, գործունեայ և ամուր, ինչպէս բամբուկ, եւ ո՞վ կարող է առաւել գեղեցիկ լինել այս աշխարհում, քան քո մայրդ...

— Արժէ՞ միթէ այդ սատկած գորտի մասին խօսել, Մի կողմ թողնենք իմ զգուելի ծնողներին, որ ամբողջ աշխարհի զգուանքի առարկայ են, Աւելի լաւ է քո գեղեցկութեան տիպար զաւակներից մասին տեղեկութիւն տուր, որ արշալոյսի պէս վարդակարմիր են, կայսերական փեթակների մեղրի չափ անուշ են և դեռ ևս մանկութեան ժամանակ այնքան խելագեղ են, որչափ իւրեանց պատուական նախնիքը:

— Երկինքը, իւր անհուն ողորմութեամբ և նախաեսութեամբ մեզ մի տուն է պարգեւել, որի պատերը մինչ այն աստիճան բարձր, որ կարող ենք օտարների աչքից ծածկել մեր զգուելի լակոտներին: Ես և կինս, նախանձից գեղնում ենք, երբ հանդիպում ենք այն վարդի չքնաղ կոկոններին, որ երկնից սխալով միայն քո որդիներն են կոչւում:

Երեկ մենք բաղգաւորութեան եօթներորդ երկընթուսն էինք, երբ հանդիպեցանք նոցա ձեր յարգոյածնար Զի—փու—Տի քրոջ հետ:

— Այն զառամեալ կովին...

— Ախ, ոչ, նա թէյի ծաղկի անման ծաղիկներից է...

— Դէն չպրտելու, ծակ զուռգուլակ...

— Օ, Աստուած ոչ անէ, նա աստուածուհու գուստըն է և չքնաղ որպէս լուսոս. նորա աչքերը հրափայլ են, որպէս արեգակն ու աստղերը, իսկ նորա շունչը՝ ծաղկոյ յամիկի տեղը կրռէ...

— Այսօր ինչպէս երևում է զմայլումների աշխարհն ես փոխադրուել. բայց ժամանակ է արդէն որ իսկական դրախտը վերագառնաս՝ քո տունը: Իսկ ես պետք է իմ խլուրդի ծակը գնամ: Իմ լիզուովս քո աստուածային ոտքերից փոշին եմ մաքրում...

— Ես ևս նոյնը կանէի, եթէ ինձ արժանի համարէի. ես չափազանց անարժան եմ, Բաց երկինքը հաշտ աչքով կը նայի ինձ, եթէ այս երեկոյ դու հաճէիր մի բաժակ թէյ վայելել քո ծառայի ամենաաղքատիկ և գարշելի խրճիթ մէջ, այն մարդու, որ իւր սեփական շնչից իսկ զգում է:

— Իսկապէս ես խելքամաղ եմ լինում ի նկատի ունենալով այն պատիւը, որին այժմ արժանացայ... բայց միթէ չես վախենում, իմ գլխի տէր, որ իմ ներկայութիւնս կսրբապղծէ քո արքայութիւնդ:

— Ընդհակառակն, ես իբր մի երկնային շնորհ կննդրեմ քո օրհնեալ ռաբդ իմ խղճուկ հիւղիս չէմքի վրայ գոնէ գնես:

— Օ, մեծդ և իմաստունդ, թող գեղին վիշապը քիչ հովանի վրի:

— Օ, ամենազորդ, հարիւր անգամ աճիւններս կսփռեմ քո առաջ... թող կանաչ վիշապը քայլափոխ անգամ չհեռանայ քեզից...

Նոր հարիւրաւոր երկրպագութիւններից յետոյ մանգարինները բաժանուում են իրարից.

— Օձի զաւակ... մրթմրթում էր մէկը իւր քթի տակին:

— Խլեզի ճուտ... փնթփնթում էր միւսը:

* *

Տօկիայում (Ճապոնիայում) շուտով կբացուի կանանց համալսարան, Մայրաքաղաքի ամենահարուստ ընտանիքներից մէկը Միտսուի՝ այդ նպատակի համար տուել է 160 ակր գետին, Բարոն Իվասակի, Միտսուի և Հիբուսապա ժողովին մօտ 130000 ի են գումար, որով պիտի գնուի համալսարանի համար կահ-կարասի և կազմուի ընտելուծական գործանոց, Աշխատանքներն արդէն սկսուած են, յա-

ջորդ ապրիլին յոյս ունեն համալսարանը պաշտօնապէս բացուած համարել:

* *

Ձկնացիներն ինկպս եւ վարում իրենց աստուածներին: — Քարոզիչ Սմիան իր «Ձկնական կեանքից գծեր» կոչուած գրքի մէջ հետաքրքրական տեղեկութիւններ է հաղորդում, թէ չինացիներն ինչպիսի յարաբերութիւնների մէջ են մտնում իրենց աստուածների հետ: Նրանք իրենց աստուածներին վերագրում են նոյն այն յատկանիշները, պակասութիւններն ու թուլութիւնները, որոնց ենթակայ են մարդիկ և ամենեին երկնային կատարեալ էակներ չեն համարում նրանց:

Յաճախ ցանկանալով աստուածներին հաճոյանալ, բարեպաշտ չինացիները մեծամեծ խոստումներ են անում որոշ գումարներ յատկացնել տաճարներին և կամ որ և է բարենպաստի գործի: Եւ երկնքի որդիները ստորագրում են մեծ մեծ թերթերի վրայ, որոնք սովորաբար կախուած են լինում կուռքի կողքին: ասկից հաջորդական կոպէկ, սակայն իրօք վճարում են միմիայն 200-ական կոպէկ, վստահ լինելով, որ աստուածներն անկարող կլինին ձիշտ հաշուել: Իսկ տաճարի վերանորոգութեանց ժամանակ փակում են կուռքի աշէրը, որպէս զի չկարողանայ եղած զեղծումները նկատել:

Հառ անգամ էլ կեղծ փող են նուիրաբերում իրենց աստուածներին, բոլորովին հաւատացած լինելով, որ մի կերպ անց կկացնեն կեսբան: որովհետեւ նրանք կեղծն ու իսկականը չեն կարողանալ որոշել: Համաձայնակ հիւանդութիւնների ու կուռքածների ժամանակ, ինչպէս խոլերան, ծաղիկը, սև ցաւը և այլն: աստուածների ողորմածութեան ու գթութեան արժանաւալու համար, միակ ընդունելի զոհը մարդկային կեանքն են համարում: սակայն թող չերկմտի ընթերցողը, թէ իսկապէս մարդու արին պիտի թափուի: Ա՛յ երբէք: Խորամանկ չինացիները դրա ծարն էլ են գտել: Կուռքի առաջ դնում են մի ծակ սեղան, որի տակը մնում է զոհի ամբողջ մարմինը: իսկ գլուխը՝ անցքից դուրս: Այս բոլորովին անյարմար գրութեան մէջ մի առ ժամանակ մնալով թշուառ զոհը, վերջը դուրս է գալիս տանջարանից: Եւ չինացիները ըստ ամենայնի զոհ են մնում, բոլորովին հասկանալի պատճառով: մարդու գլուխ էին զոհ բերել:

Մի անգամ տաճարում քրմի ու կուռքի մէջ իրր թէ մէճ է ծագում և կնքոտ հարցը քննուում է դատարանում: ուր և աչքի էր ընկնում այնտեղ տարածուած կուռքը: որը դատարանի վրձառով պէտք էր և գլուխ խոնարհեցնէր պատուարժան դատաւորներին: Արդումը յայտնուում է կուռքին: սակայն երբ անկատար է մնում դատաւորների իրաւացի պահանջը, դատարանը բամբակի

50 հարուած է որոշում տալ կուռքին և անմիջապէս ի կատար է ածում: Դարունակ առատ ընծաներ են բերում կուռքերին, որոնցից իրր թէ կախումն ունին, ըստ չինացիների կարծեաց, եղանակի բոլոր փոփոխութիւնները: Ահա մի այդպիսի դէպք, որ անդի է ունեցել մի տօթ ու երաշտ տարում: երբ ամէն զոհարարութիւն ու խնդրուածք լզուր են անցել: Այդ ժամանակ յուսահատ ժողովուրդը բարկանալով, վերցնում է իւր կուռքին ու տանում արեգակի կիլիչ ճառագայթների տակ գնում, որպէս զի՝ անողորմ կուռքը ինքն իր անձի վրայ փորձէ արեւի այրող ոյժը:

* *

Քանի ժամ պիտի է լինի. — Եղած փորձերը ցոյց են տալիս, որ մարդու առողջութեան համար անհրաժեշտ է հետեւեալ չափով քնել. երկու տարեկան երեխան պիտի քնի 18 ժամ, երեքից վեց տարեկանը՝ 14 ժամ, 6-ից 8 տարեկանը 12 ժամ, 8-ից մինչև երեսասարդական հասակը՝ 10 ժամ, 20-ից հաս մարդու համար բաւական կարող է համարուիլ 7 ժամ: Արքան զարգացման է հասնում մարդու ուղեղը, այնքան կարճատե քուն է պահանջուում նրա համար: Անշափ շատ են քնում միայն խելագարներն ու վարենիները, որոնք ամէն մի րոպէ էլ կարող են քնել, երբ ոչնչով չեն զբաղուած և քնում են ամէն դիրքով: նստած, կանգնած և կամ ծառի ու որ և է մի բանի յենուած: Քաղաքացիների համար աւելի քիչ քուն է հարկաւորում քան գիւղականների համար: Բոլոր մեծ մարդիկ օրական 4—5 ժամից աւելի չեն քնիլ և մինչև անգամ իրենց կեանքի վերջում բաւական են համարել 2—3 ժամը: Սակայն պատահել են բացառութիւններ էլ: Ամէնից առողջարար ու պինդ քունը կէս գիշերուանից յետոյ եղածն է: 20-ից հաս մարդը պէտք է երեկոյեան ժամը 10-ին պառկի քնելու: Բերանը փակ պէտք է քնել և շունչ պիտի առնել թթով: Անկողինը, որքան միայն հնարաւոր է, լուսամուտից հեռու պէտք է ձգել և կամ դնել: ննջարանը տան ամենամեծ սենեակը պիտի լինի: ննջարանի օդի բարեխառնութեան աստիճանը 15-ից պէտք է անցնի և առողջարար է ալ թեւի վրայ պառկել: Մէջքի վրայ քնիլը շատ վատ է ազդում որովայնի վրայ, իսկ ձախ թեւի վրայ քնիլը՝ սրտի և թոքերի վրայ, ննջարանից հեռացնել պէտք է վարագոյրները: Երեխաներին օրօրեւ զատ է և կարող է ծանր հետեւանքներ ունենալ նեարդերի վրայ: Երեխաներին միայն անկողնում պիտի պառկացնել քնելու:

* *

Հսկայ ընկոյզ. — Հարաւային Աֆրիկայի բուսական թագաւորութեան սքանչելիքներից մէկն էլ

այսպէս անուանուած «հրաշալի ընկոյզն է, որ աճում ու հասնում է 15 սաժէն բարձրութիւն ունեցող արմաւենու մի տեսակի վրան: Սրա տերեւներն 3-ից 4 սաժէն երկարութիւն ունին, իսկ 1 1/2 սաժէն լայնութիւն: Այս տերեւներն անթմեղք շատ հաստ է և նրա վերին, կիներմոնագոյն վերնամաշկը, երբ գետին է ընկնում, նմանում է մի մեծ կոպիտ ու տան տոպրակի: Արական ճաղիկները 1 1/2 արշին երկարութեան են հասնում և 10 տարի շարունակ մնում են ու չեն ընկնում: այդքան միջոց էլ անցնում է, մինչև լցւում ու հասնում են պտուղները: Ընդոյզներն երեք երեք և կամ չորս չորս են պատահում, որոնցից իւրաքանչիւրը 1 1/2 արշին չորհապատ է ունենում և թարմ միջոցին 50-ից մինչև 63 գրուանքայ է կշռում:

Իր հայրենիքումն անգամ այս վիթխարի ծառն երկար ժամանակ յայտնի չէր և որովհետև նրա պտուղները միմիայն ծովի վրայ եղած միջոցին էին գտնուում, այդ պատճառով էլ այդ պտուղները ծովային բոյսի բերք էին համարում: Այն տեղերում, որտեղ ծովի ալիքներն ավին էին հանում այդպիսի ընդոյզներ, երկնային պարգև էին ընդունւում, և ասում են, որ Ռուզդիֆ կայսրը 4000 ոսկէ գուլտէնով չկարողացաւ մի այդպիսի ընդոյզ ձեռք բերել:

Այժմ այդ բոյսը այն երկիրներն այցելող ծովագնացների համար այլ ևս առանձին հետաքրքրութիւն չի շարժում: սակայն ցաւօք սրտի պէտք է ասել, որ արմաւենու այդ տեսակը հետըզհետեւ չքանալու վրայ է երկրիս երեսից:

* *

Ջայլամը միու փոխարեւ. — Հարաւային Ափրիկայում բաւական ժամանակից ի վեր ազարակատերերն սկսել են ձիերի փոխարէն Ջայլամներ գործածել և այս իսկ նպատակի համար առանձին կրկէսներ են շինել տուել, որտեղ այդ թաւուններին հեծնելու են վարժեցնում: Ջայլամի վազքն այնքան արագ է լինում, որ շատ անգամ անսովոր հեծնողի շունչն իսպառ կորում է:

Մեծ դժուարութիւն չի ներկայացնում Ջայլամներին հեծնելու սովորեցնելը, որովհետև նրանք շատ շուտով են ընտելանում մարդկանց հետ և թէ ամենայն հնազանդութեամբ առնում են, երբ նրանց մէջքին թամբ են դնում: Սակայն առանձին ջանք ու հմտութիւն է պահանջուում նրանց սանձի և կամ երասանակի վարժեցնելը:

ԶՈՒՍԸ ԱՆԻՔ

Դատապարտումք. — Դատում էին մի խեղճ ու կրակ մարդու, որովհետև իւր էր կեղծել, Իրեն մեղաւոր չճանաչելով և, ըստ երևոյթին, չիմանալով, որ իւր կեղծելն օրէնքով արգելուած է, դատապարտուածը երկմտութեան մէջ էր ընկել և չէր իմանում, թէ ինչ ասէր կամ ինչպէս արգարանար, երկար մտածելուց յետոյ, յանկարծ դարձաւ ու հետեւեալ հարցը տուեց նախագահին.

— Պարոն նախագահ, կարելի է, գործի պարզարանութեան համար մի քանի խօսք ասելու իրաւունք խնդրել:

Նախագահ. — Կարելի է:

Դատապարտումք. — Շատ շնորհակալ եմ: Պարոն նախագահ, խնդրեմ թող տաք հարցնելու Ձեզ, «Արգեօք օրէնք գիտէք»:

Նախագահ. — Ինչպէս չէ, գիտեմ. դրա համար և նախագահ եմ նշանակուած:

Դատ. — Իսկ քիմիայ գիտէք, շարունակեց մեղադրութեամբ:

Նախ. — Ո՛չ. քիմիական հարցեր վճռելիս գիմում ենք գիտակ մարդկանց, քիմիկոսների:

Դատ. — Արգեօք հնարաւոր է նրանցից մէկին էլ մի երկու բան հարցնել:

Նախ. — Կարող էք: Ահա այն պարոնը քիմիկոս է, նրանից կարող էք իմանալ, ինչ հարկաւոր է ձեզ:

Դատ. — Ներեցէք, պարոն, համարձակութեանս. «Արգեօք դուք քիմիայ գիտէք»:

Քիմ. — Ինչ ասել կուզէ, ի հարկէ, գիտեմ:

Դատ. — Իսկ օրէնք:

Քիմ. — Ո՛չ, այդ իմ մասնագիտութիւնը չէ:

Դատ. (Հունչ ու հոգի առնելով). — Շատ լսեալ պարոններ... Այժմ, ահա թէ ինչ կասեմ Ձեզ, Դուք, պ. նախագահ, օրէնք գիտէք, բայց քիմիայ չըգիտէք. իսկ պարոն քիմիկոսը քիմիայ գիտէ, սակայն նա էլ օրէնք չգիտէ, եւ դուք ինձնից միանգամայն պահանջում էք, որ թէ քիմիայ իմանամ և թէ օրէնք, Մի՞թէ այդ հնարաւոր բան է:

